

Mátrai-Betegh Béla:

SZINÉSZEK ÉS URIEMBEREK

Szellőzetlen kisvárosban voltam akkoriban színész - kezdte a történetet fiatal voltam és jóképű, Ennélfogva mindjárt a kezdet kezdetén sikeres is. Mert a mi pályánkon az első csatát a külsejével nyeri az ember: szabályosan metszett arcának, széles vállának és keskeny derekának előbb van hire, mint a tehetségének. Nem valami férfias dolog, elismerem, de így van. Különösen olyan városkában hat izgalmasan egy jólszabott férfi, ahol az esti korzón tul nyomórészt elhanyagolt pocakok rengenek végig és a nők képzelete Guido da Verona regényein, meg sikamlós francia darabokon nevelődik.

Azt mondtam az imént, hogy szellőzetlen város volt? Nem fejeztem ki elé pontosan a légkörét. Mert nemcsak áporodott volt és fülledt, nemcsak nehéz szalonna-rétegek feküdték meg, hanem ugyanakkor lihegve törtetett is. Mohón és tolongva utánozta a fővárost - ezért is tartott színházat magának - tehát élete olyan volt egy kicsit, mint a karikatura. A nagyváros minden vonása itt elrajzoltan, tízszeres nagyításban volt látható. A gazdagok valahogy kívül, fitogtatva viselték a vagyonukat, mint egy vastag óraláncot vagy mintha a szarzsébükbe zsebkendő helyett kivásalt bankjegy lett volna kitűzve; a szegények talpa pedig valahogy hangosabban csattogott a kövezeten s olyan volt, mint egy szomorú, elkényszeredett taps, amely a vagyon hivalkodó cirkuszi mutatványait kíséri. A nőkön minden: az öltözködésük, az illatszerük, a modoruk messzire rikitott, a férfiak arcán meg szinte fénylett a megelégedett korlátozottság. Az egész városra bátran ki lehetett volna akasztani a táblát: "Vigyázat, frissen mázolván!" s körülkeríteni madzagra csomózott papírmasszával, nehogy hozzérjen valaki. Izléstelensége úgy fogott, mint a kence.

Itt voltam én színész és itt volt térsztagyáros Tirpitz Leó.

Tirpitznek a csirkecsontu, átlátszó bőru, vékony és beteges lilával egy kicsit mindig alékarikázott szemü, szöke kis másodszebrett révén volt köze a színházhoz. Ezt mindenki tudta. Kocsija időnkint megvárta az előadás után. Míg a lány se csinált belőle titkot, de, dicséretére mondva, nem hencegett vele, sőt inkább elpanaszolta szegényke, hiszen a színházi titkárral volt halá-

los és éhenkórász szerelemben. Nem volt titok az sem, bárhogy tagadta is a direktor, hogy Tirpitznek, mióta ez a viszony tartott, pénze dolgozott a színházban. "A hárem lilioni" című helyi operetthez például, amelyben a lány végre megkapta az első szubrett szerepét, ő csináltatta a díszleteket és a ruhákat.

De ez nem tartozik a dologhoz, nem is tudom, miért kanyarodtam el rá. Talán csak azért, hogy lássátok, hogyan élt a város talajába elültetve a színház. Mint egy idegen, nem idevalósi növény. Színház és közönség két külön világban élt. Mi mélységesen méltatlannak tartottuk ezt a közönséget, ők bennünket lenéztek és irigyeltek.

De hadi folytassam. Egyszer december közepén - emlékszem, karácsonyra próbáltunk egy zenés hülyeséget, amelyben valami trónörököszt játszottam, ak vivőmesternek öltözik, hogy hetenkint kétszer a baronesszel asszózhasson - a próbaszünetben Misi, a portás, átad nekem egy nagyon előkelő külsejű levelet. Nyomatott meghívó benne: "Tirpitz Leó és felesége szívesen látják szilveszteri estélyükön." Lakáscím, telefon és a sarokban két rejtélyes betű: "V. K." Életemben először kaptam ilyen elegáns meghívót, aztán tudtam meg, hogy a két betű válasz kéretik-et jelent.

Hazudnék, ha tagadnám, hogy a meghívás hizelgett nekem. Mindig legyengeti a hiúságot, ha olyanok is ismerik az embert, akiket ő nem. A közismert színészgőgnek, amelyről ma már, érett fejjel, tudom, hogy majomság, ez az alapja. Megfordulnak utánunk az utcán, hangosan említik a nevünket: ember legyen a talpán, aki az ilyesmit elbizakodás nélkül kiállja. Én se ismertem személyesen Tirpitzéket, néha láttam őket a páholyukban, de főleg rengetegszer hallottam, hogy ilyen gazdagok, meg olyan gazdagok, az egész város a zsebükben van. Hogyne esett volna jól, hogy tudomásuk van rólam. Mi nyíltan kiröhögtük, hogy valaki tésztagyáros - és csakugyan kómikus is elképzelni, hogy egy egész gyár áll a csipetke szolgálatában, mikor elég hozzá egy gyúródeszka, hát nem? - viszont titokban tiszteltük, hogy valaki gazdag. Kisgázista, korgó népség voltunk, nemegyszer stanioliból vacsoráztuk a töpörtyű. Persze hogy hizelgett, hogy vendég lehetek a fő-téri Tirpitz-palotában egy nyilvános szilveszteri estélyen. Pláne, mikor az egész társulattól egyedül

én voltam hivatalos, még a direktor se! És pláne, hogy a kollégák irigykedése elég leplezetlenül zsongott körül:

- No, öregem, te befutottál! - csapott a vállamra a megsavanyodott jellemszínész, skinek örök álma volt egyszer Harpagont eljátszani, de kellett is ide Moliere! - Hiába értékesebb színészileg az én szerepköröm, még is a tied a mutatósabb ennek a műveletlen bandának a szemében. Ha téged ez a nudligyártó Leó meghív a házába, akkor tőkét lát benned, nekem elhíheted Megcsináltad a szerencsédet.

Annaira okos azért már voltam, hogy tudjam: ezek engem félig-meddig műsorszámnak hívtak meg. Afféle kétfejű embernek vagy idomított fókának. Egyszóval attrakciónak. Egy színész, aki késsel-villával tud enni! Ez a tudat azonban nem zavart, inkább mulattatott. Megszoktam, hogy csudabogárnak nézzenek bennünket. Inkább az busított, hogy a szilvesztert nem a kollégákkal tölthetem, akikkel közös nyelvet beszélünk, akikkel nincs fakszni akikkel a malacpörkölt jobban ízlik, mint másokkal a kaviár. Merev, szer-tartásos, elkámpicsorodott szilveszterestre készültem föl, de hát ezt az áldozatot meg kell hozni a karrier kedvéért.

Feszésre is öltöztem: frakkba, tehát munkaruhába, hogy érezzem magamon a hivatás szorítását és az alakítás fegyelmét. Elvégre ahogy ott majd viselkednem kell, alakítás lesz: el kell játszanom nekik a társaságbeli urifiu szerepét. Azt az operettfigurát, amelyet a színpadon hol nagyhercegnek, hol nyalka gárdatisztnak maszkirozva tucatszámra játszottam. Annál is inkább, mert közben megtudtam, ki mindenkit csóditettek össze Tirpitzék. Ott lesznek például a polgármesterék a két ikerlányukkal - ezeket ismertem úgy csörgött bennük a szó, mintha folyton szérázborsót ráznának magukban. Ott lesz a főispán, akiről valahányszor az utcán lépegetni láttam, egy politurozott, angolbajuszos létra jutott az eszembe. A helyőrség divatos tisztjei egy recsegő ezredessel az élen, környékbeli birtokos-sarjak, lányok és fiúk, akik hajnali stiklijeikkel rémitgették a függönyök mögül kileselkedő, álmos polgárokat. Urak a megyétől, a takarékpénztári igazgatók, a város országgyűlési képviselője: egy mozgékonyorra, menyétre emlé-

keztető, gombostűszemű kis fekete ügyvéd, a helybeli Hangya vezetője, akit üzleti szálak fűztek a házigazda tésztagyárához. Ilyenek, összesen vagy hatvan-hetvenen. Főleg a felsorolni őket, - ha egy vidéki város társadalmát valaha panoptikuában akarnák ábrázolni, a mintapéldányokat ebből a társaságból lehetne beszerezni.

Tévedtem, amikor feszes estélyre számítottam. Mire az előadás után, úgy tizenegy tájban, beléptem, az italtól már jócskán fellazult hangulatba csöppentem.

- Á, a mi kedves Octave-unak! - gurult elém a házigazda abban a joviális hitben, hogy ezekkel a fogadtatással máris levett a lábasról és bizonyítékát adta színházi befentességének. Pedig semmivel inkább el nem árulhatja valaki magáról, hogy vadidegen a színházi világtól, mint azzal, ha egy színészt a színpadi nevével szólít. Mi ezt utáljuk és éppoly izetlenné tartjuk, mintha én őt a foglalkozása után, mondjuk ilyenféle kotnyeles kedéllyel üdvözlöm visza: "Örülök, hogy a házába jöhettek, Nokkedli bátyám!" Fogadjunk, hogy megsértődött volna. Octave-nak hívták ugyanis a trónörökös-vivomestert, amit karácsony óta játszottam.

A babaarcu Tirpitzné olyan volt - és ezt most nem azért mondom, mert egy tésztagyáros feleségéről kézenfekvő és olcsó a hasonlat, hanem mert ti is bizonyára ilyesfélének láttátok volna - mintha egy cukrászat legédesebb anyagaiból gyártották volna. Röppenő, szalagcsokrokkal körültűzött túll nagyestélyijében egy rózsaszín glazuros, cukorvirágokkal díszített habosokra hasonlított. Mimmy - így hívták - azzal tetézte az ura émelítő fogadtatását, hogy egész este elhalón bel ami-nak nevezett és olvatagon pillantott rám. Ki tudtam volna ugrani a bőrömből.

Mondom, az italtól és a félhomálytól már álaposan nekihevült társaságot találtam együtt. Ebben az előrehaladott stádiumban a nők orra körül már ki szokott fényesedni a bőr s már elfelejtik újrapuderezni és a férfiak nemcsak nézelődnek már, hanem markolásznak is. A csiklandozottság, a szétkent tényérok és a szőnyegre csurgott borok szaga szállt a szobákban. Ezt én, aki a hóillatú, steril téli éjszakából jöttem, fokozottan éreztem.

Magamban én ezt a füstből, parfümből, átmelegedett selymekből összeálló levegő-keveréket a szalónok konyhaszagának szoktam hívni. Hol volt itt már a feszélyezettség, az illem, a kisért modor, amely ezeknek az embereknek az életét máskor fűzőbe szoritja! Nem tudom másként kifejezni: kezdődőben volt valami hentergés.

Mimny asszony a büfféasztaltól, amelybe úgy kapaszkodtam meg ebben a hullámverésben, mint a mentődeszkába, csakhamar elhurcolt egy távoli szobába. Az ablakhoz tolt, hatalmasra faragott íróasztalból arra következtettem hogy máskor ez Tirpitz dolgozószobája. Most bárna volt berendezve. A sarokban óriási zenegép, akkora, mint manapság egy wurlitzer, s a sűrű homály mélyén szinte egymásra tekerőzve táncoltak a párok. Uszme kezdtem én is ebben a zavarosvizű akváriumban s tánc közben az asszony lébszárcai átsütötte a tüllön s úgy csukódtak rám, mint az olló. Uristen, hogy fogok én innen kényszerű csokolózás nélkül és anélkül szabadulni, hogy a háziasszonyt megsértsen? Ne értsetek félre, nem vagyok álszent, soha nem tértem ki alkalma elől, az asszony nem is volt csunya, jó, ruganyos dereka volt, ahogyan tánc közben átfogtam és a tenyeremen éreztem az izmai játékát. Mégse volt gusztusom az egészhez. Minek nekem bonyodalomba keveredni egy gazdag asszonnyal, minek pletykákat a fejemre idézni, minek a színházban olyan látszatba kerülni, hogy strici lettem, na! Mert a vége ugyanis ez lett volna.

Megörültem, hogy éjfélkor nagy ujévi csinnadrattával eloltották az összes villanyt és én egy ablakmélyedésbe menekülhettem, egyedül. A fülemmel figyeltem a sötétben kitört lázadást.

Es még ezek merik a színészt kósza népségnek nevezni! Nem tulzok, legalább félóráig tartott a sötétség s a hangzavar eléggé egyértelmű volt. Ne részletezem, az egész úgy szobt együtt, mint egy megafonnal fölerősített dobrombolás. Tavaszi macskaszerelád, - legszivesebben közéjük öntöttem volna egy vödör vizet. Sajnos, sose láttam a sixtusi kápolnában Michelangelo Utolsó ítéletét, csak reprodukción, de ilyennek képzelem el vad és összefonódott mozgalmasságát. Nevetnem kellett arra a gondolatra, mi lenne, ha hirtelen felgyujtanám a ~~xxxxxxx~~ csillárt, ki hogy futkározna szétgurult testrészei után.

De világgosságra, mondom, még nagyon sokáig nem került sor. A legizléstelenebb a jelenetben az volt, hogy maga a házigazda vezényelte ezt a viháncoló ütközetet, végigtrombitálva az egész lakást otromba viccelődéseivel. Boldogan ugrabugrált szobáról szobára, hogy előkelő vendégei ilyen jól érzik magukat nála.

- Figyelem! Öt perc múlva gyujtok! - harsogta végül. - Pihenj!

- Aranyos pofa ez a Leó! - ismerték el a vihogó hangok a sötétből.

- Sose tudtam, hogy ennyi humorod van, - jegyezte meg valaki, azt hiszem, a főispán.

Nem vagyok prüd, de nekem ebből elég volt. Elkedvetlenített ez az izgatott unalom, fantáziátlan emberek tülekedő szórakozása ebben az angol-parki mintára berendezett Eldorádóban. Illendőségből egy ideig még ellézenem, aztán meglógtam. Annyi kedvem se maradt, hogy elmenjek a többiek után a parti halászcserébe, saját társaságomba, pedig tudtam, hogy ott vannak. Kettőkor hazamentem lefeküdni egy rosszízű szilveszteri muri emlékével.

Tirpitzék meghívása azonban, ugylátszik, mégis szerencsét hozott. Délután értemszaladt a szerephordó altiszt, Füstös bácsi, hogy az egyik nagy pesti színhézből keresnek telefonon. Kiderült, hogy a hősök megbetegedett, három nap múlva premier, tudják, hogy a szerepet ~~ki~~ - egy jó Pirandello-szerepről volt szó - az akadémiai vizsgán játszottam már, nem vállalnám-e a vendég szereplést. Az igazgatónnal elintézik, hogy kiadjon. Elég tisztességes felléptidíjat ajánlottak, de még a feléért is szívesen vállaltam volna. Végre egy szerep a sok kócs után! Másnap már utaztam is és csak mellékesen jegyezem meg, hogy olyan sikerem volt benne, hogy megígérték: jövőre felhoznak Pestre. Más lapra tartozik, hogy az ígéret még évekig ígéret maradt és hosszú küzködésbe telt, míg csakugyan szerződést kaptam idefönt.

Április közepén mentem vissza. A szilveszterest emléke rég kiszélezte belőlem. Tavasszal volt aránylag még a legelviselhetőbb a város. Utcaiba vigan befujták a mezei szelek s a langyos esők mintha kitarították volna. Egén másként állt, talán jobbkedvűen, a hold a dóm két tornya közt,

a parton meghittebb és suttogóbb azk élet a hársfasor fiatal levelei alatt. Megszürve hozta el a folyó az esti cigányzenét a halászcserda felől, minden egy kicsit vékonyabb és áttetszőbb lett ebben a vastag városban, falsából mégis előszivárgott egy kevéske költészet. Jó erről beszélni, gyerekek, mert mégiscsak a fiatalságom egy részét töltöttem itt s az emlékezés, ti is tudjátok, igyekszik kiválasztani a szépet a multból. Lehet, hogy csak én voltam fogékonyabb és derűsebb ezen a tavaszon, abban a hitben, hogy az utolsó, amelyet itt kell töltenem. Magam se tudom.

Olyan vidáman füttyörészett bennem ez a remény, hogy őszintén megörültem, mikor egy délután találkoztam Tirpitznével a korzón. Csinos volt, vidáman herangozott rajta a ~~szoknya~~ bő szoknya, úgyhogy valósággal megbántam egy pillanatra, hogy akkor nem lett semmi a kezdődő ügyből. Tavasz volt és én huszonhat éves, gondolom, ez a gyöngeség megbocsátható.

- Csunya, rossz ember, - csücsörített rám. - Hát illik ilyen sokáig elhanyagolni szegény kis Mimmykét? Azóta se láttam magát.

A hang biztatóbb volt, mint amilyenre számítottam s bennem nyomban felébredt a férfi-ördög: hátha itt még pótolni lehet a mulasztottakat.

- Ülünk le egy kicsit a Glauziusz terrasán, - ajánlottam. - Ha ugyan van egy kis ideje számomra, Mimmyke. Megengedi, hogy így szólítsam?

- Persze, maga csöcsi, - felelte, bizalmasan belémkarolt és elindultunk a cukrászda felé. Zavarba hozott ez a nagy simulékonyosság, a korzó tetele volt ismerős sétálókkal, de ha őt nem feszélyezi ez az összebujás, én csak nem szabadkozom, nem igaz?

Bobostortát rendelt - mellesleg most is volt benne valami cukrászsütemény-szerű - és én egy vermuthot.

- Jaj, maga még nem is tudhatja, milyen kellemetlenségem volt másnap újév napján, az urammal maga miatt. Leő rettentő patáliát csapott.

Csak egy mosollyal válaszoltam. Az volt benne, hogy nem is csodálom, hiszen látta, milyen tapadva táncolt velem a felesége.

- Nem, nem azért, amire most gondol, - vágta el bennem az emléket az asszony. - O, az én Leóm nem féltékeny rám. Azért orditozott velem mert

azon az éjszakán az íróasztalról eltűnt az aranyórája. Drága svájci zsebóra volt, Ivécé, a legjobb márka, alig van belőle Magyarországon. De én nem is bánom, hogy ellopták. Karóra a divat, a zsebóra olyan öreguras. Nem is illik az én Leóhoz.

- Bocsásson meg, Mimny, nem egészen értem. Maga azt mondta az inémt, hogy az ura énniattam csinált patáliát.

- Hát persze, - nevette el magát. - Képzeld, azt hitte, hogy maga vitte el a sötétben. Természetesen viccből. De én azonnal kivertem a fejből ezt az ostoba gyanút. Megmagyaráztam neki, persze nem az igazi okkal, hogy maga biztosan nem lehetett. Ugye, bel ami? Mi tudjuk, hogy maga nem lehetett, - és olyan cuppanósan nézett rám, hogy az fölért egy éjszakai csókka.

Egyre kellemetlenebbül éreztem magam. Egy ilyen kínos ügyet nem lehet elbagatellizálni.

- Ne, ne, csak tisztázzuk a dolgot, - kergettem le magáról az odaadó pillantását. - Mit magyarázott meg maga a férjének?

Sértődötten elhúzta a száját:

- Ha tudom, hogy maga ilyen érzékenyen reagál erre a semmiségre, inkább elharapom a nyelven, de szóba se hozom. Régen lezárt ügy, Leó már el is feledkezett róla. Sokkal nagyobb stílű annál, hogy egy vacak óra miatt. - Az asszony szeme megint ellágyult és ráragadt: - Sokkal fontosabb mondanivalóm van magának már hetek óta. Gyereken lesz. Leó szegénykém olyan boldog, hogy majd elszáll.

Közlékenysége elképesztett. Sose hittem volna, hogy ilyen szemérmes, boldog családi titkot egy asszony cukrászdai terraszon egy vadidegennek ennyire belső megindultság nélkül kitergethesen.

- Igazán? - ~~monxtax~~ szóltam elfogódottan. Talán még el is vörösödtem. - Szívből gratulálok.

Hangosan fölnevetett:

- Ilyet még életemben nem hallottam! Hogy az apa gratuláljon az anyának. Tudja mit: akkor én is gratulálok magának.

Ha most azt mondom, megdermedtem, kevés kifejezni azt, ami bennem

történt.

De ő folytatta:

- Ezért voltam olyan meggyőző Leóval szemben abban az óra-históriában. Persze, nem ezt mondtam neki, de én aztán igazán biztos lehettem, hogy nem maga volt. Nem igaz? Vagy már elfelejtette? - és úgy lötytyintett nyakon a mosolyával, mintha egy lavór undok szappanos vízzel öntöttek volna le egy földszinti ablakból.

Pillanatokig szólni se tudtam a megütközéstől.

Észrevette rajtam a megdöbbenést, lassan visszaszívta a mosolyát és minden elpirult. Lehajtotta a fejét.

- Bocsásson meg, mostanáig azt hittem... - És elszontyolodva még hozzátette: - Pedig ha fiu lesz, úgy szerettem volna, ha magára hasonlít.

Belőlem a felháborodás néha guny formájában szokott kitörni:

- És mondja, méltóságos asszonyom, a kedves férje és maga miért épp engem tisztelt meg a gyanuval, hogy tolvaj vagyok és szerelmi utonálló?

Kerek, kifejezéstelen ~~kétkétség~~ alvóbaba-szeme most meg se rebbent:

- Nézze, abban a társaságban végtére is maga volt az egyetlen színész... - mondta és a hangját a mondat végén nyitva hagyta.

Kiméletlen, rideg nyugalom szállt meg egy pillanat alatt.

- Színész vagyok, - válaszoltam - tehát van érzésem a hangsúlyokhoz. Nem mondta végig, amit akart, hanem elhallgatott. Én most befejezem maga helyett:...a többiek pedig uriemberek voltak. Ugye, ez a mondat másik fele?

Felálltam és köszönés nélkül otthagytam. A dobostörtáját és a vermouthot kifelé menet fizettem ki a kisasszonynak.

Lehet, hogy máig is azt hiszi, hogy ezekután mégis én loptam el az uraszebóráját, - fejezte be mosolyogva a történetet.